ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ 08.11.2023 | Лев Львовський

Добрива знаходять вихід

Санкції проти Білорусі потрясли світовий ринок калійних добрив, але розмови про продовольчу кризу перебільшені

Білорусь є одним із ключових експортерів калійної солі. У найкращі роки країна постачала на світові ринки від 10 до 12 млн тонн цього важливого сільськогосподарського добрива і мала широку географію продажів у понад 100 країн. Зокрема, більш як половина всіх продажів припадала на Бразилію, Китай, Індонезію, Індію, ще приблизно 15 відсотків – на країни Європейського союзу та США. Лише 5 відсотків загального обсягу експорту білоруських добрив було реалізовано в державах ближнього зарубіжжя.

Оскільки калійна індустрія в Білорусі повністю контролюється державою, головний стратегічний виробник хлористого калію, ВАТ «Білоруськалій», був значним джерелом податкових надходжень і припливу іноземної валюти в країну. Так, за рік до пандемії на продажі хлористого калію Республіка заробила $2,8 млрд, що становило більше ніж 4 відсотки від загального ВВП країни і 7 відсотків від загальної експортної виручки.

Не маючи виходу до моря, у питанні експорту калію на віддалені ринки Білорусь відчутно залежить від транспортної інфраструктури інших держав. Стратегічну роль у ланцюзі поставок відігравала Литва: морський порт у Клайпеді перевалював близько 90 відсотків білоруської калійної солі.

На продажу хлористого калію Білорусь заробляла понад 4 відсотки від загального ВВП країни

Ситуацію змінили санкції США, які були введені в серпні 2021-го у відповідь на придушення мирних протестів, викликаних незгодою громадян Білорусі з фальсифікацією підсумків президентських виборів. Обмеження включали заборону на укладення нових контрактів із білоруськими виробниками та експортерами калійних добрив із застереженням, що наявні контракти можуть бути виконані. Так звані

вторинні санкції Сполучені Штати вирішили не застосовувати.

Найбільшої економічної шкоди білоруським калійним компаніям завдало рішення Литви. Країна ввела заборону на транзит калійних добрив через свою територію і морські порти з 1 лютого 2022 року, тим самим позбавивши Білорусь можливості далеких поставок. Дещо пізніше, у березні 2022-го, у відповідь на співучасть Республіки у військовому конфлікті в Україні, Європейський союз ввів повну заборону на імпорт калійних добрив із Білорусі. У червні того ж року було заморожено активи ВАТ «Білоруськалій» і його експортної компанії – «Білоруської калійної компанії». У результаті у 2022 році поставки білоруського калію зменшилися майже вчетверо і становили лише 3 млн тонн. Обвал обсягів експорту призвів до зменшення темпів видобутку.

Намагаючись протистояти санкціям, Білорусь зробила низку боязких спроб у розробці альтернативних логістичних шляхів. Утім, налагодити нові транспортні маршрути не вдалося: нинішній обсяг експорту білоруської калійної солі хоча й зріс, якщо порівняти з 2022 роком, але в кращому разі сягає приблизно 70 відсотків досанкційного рівня.

Будучи співвласником 30 відсотків терміналу з перевалки мінеральних добрив у Клайпедському порту і забезпечуючи значну частину прибутку литовської залізниці, «Білоруськалій» не поспішав диверсифікувати логістичні маршрути. Можна вважати, що білоруська влада до останнього сумнівалася в політичній рішучості Литви обмежити доступ до важливого морського виходу.

РФ також входить до переліку світових лідерів з експорту калію і розглядає Білорусь як одного зі своїх конкурентів

Ставши легкою мішенню для санкцій, білоруська сторона спробувала вжити деяких заходів, що протидіють їм: наприклад, білоруська влада задумалася над будівництвом морського порту в Росії. Пропозиція залишилася на шпальтах газет, але безпосередніх кроків у цьому напрямку не було. Серед інших ідей розглядали розробку річкового експортного калійного терміналу в Україні, але війна поставила хрест і на цих планах. Ба більше, втрата України як споживача калію, з одного боку, і постачальника логістичних потужностей, з іншого, 2022 року додатково погіршила ситуацію.

Сьогодні значна частка білоруських калійних добрив експортується до Китаю залізницею, що проходить територією Росії. Крім того, країна намагається включити до своїх ланцюжків поставок російські морські порти. Слід підкреслити, що РФ також входить до переліку світових лідерів з експорту калію і розглядає Білорусь як одного зі своїх конкурентів, що робить її мало зацікавленою в наданні дієвої підтримки країні-сусідці. Ставши фактичним монополістом щодо білоруського калійного транзиту, Росія може встановлювати вищі тарифи за перевезення, що негативно позначається на прибутку «Білоруськалію».

Додамо, що залізниці, які ведуть до Китаю, і навіть залізничні гілки, які ведуть до російських морських портів, є значно довшими та дорожчими, якщо порівняти з маршрутом через Клайпеду. Це також впливає на вартість транзиту.

Вплив на світову продовольчу безпеку

Білорусь виробляє близько 20 відсотків світового обсягу калійних добрив. Скорочення частки білоруського калійного експорту викликало серйозні побоювання щодо світової продовольчої безпеки. Так, Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш виступив за скасування обмежень щодо білоруського калію, посилаючись на потенційну продовольчу кризу.

Сьогодні подібні висловлювання активно використовуються білоруською та російською сторонами для ведення своїх лобістських і пропагандистських кампаній.

Санкції сприяли реорганізації великих постачальників калійних добрив. Світовий ринок стабілізувався.

Утім, судячи з усього, катастрофічні прогнози не справдилися. Наявні дані свідчать, що після різкого стрибка цін, спричиненого запровадженням санкцій і війною в Україні, світовий ринок стабілізувався. Санкції сприяли реорганізації великих постачальників калійних добрив. Так, відсутню частку білоруського калію тепер частково компенсує збільшення експорту добрив з Канади, а частково – розробка нових африканських родовищ. Наразі вартість калійних добрив залишається незначно вищою порівняно з 2019 роком, але ознак дефіциту цього товару на світовому ринку не спостерігається.

На сьогодні очевидно, що санкції, викликані масовими репресіями в Білорусі, порушенням міжнародних норм, а також участю у війні Росії проти України, поставили під удар не тільки саму галузь, а й білоруський режим. У міру стабілізації світових цін на калійні добрива санкції щодо білоруської калійної промисловості, як і раніше, залишаються важливим інструментом тиску в арсеналі міжнародної спільноти.

Лев Львовський

Лев Львовський (Lev Lvovskiy) - доктор економічних наук, академічний директор центру BEROC. Головні наукові інтереси: економіка праці, демографічна економіка, економіка Білорусі.

-